

Fataburen 1981

Fataburen

1981

Fataburen

1981

Nordiska museets och Skansens årsbok

Redaktör: Jan-Öjvind Swahn

För bildurval och utformning av bildtexterna till artikeln
av Sten Carlsson ansvarar årsbokens redaktör

Främre omslaget visar (beskuren) en av de hand-
kolorerade konturetsningar med motiv från Finspång
som hovgravören Johan Peter Cumelin utförde vid
sekelskiftet 1800. Nationalmuseum.

Bilden på omslagets baksida är hämtad ur Nils Keylands
samlingar i Nordiska museet och föreställer ett par
värmlandsfinnar som bär lövkärvar, avsedda som foder
till (främst) fåren.

Omslagsarrangemang: Håkan Lindström

© 1981 Nordiska museet och respektive artikelförfattare
Tryckt hos Bohusläningens AB, Uddevalla 1981

ISBN 91 7108 201 8

Vägen mot medborgarskap

Mátyás Szabó

*Tillägnad mina barn:
Fredrik och Gabriella*

Vid början av 1980-talet har man registrerat 425 000 utländska medborgare i landet samt 380 000 f.d. sådana, alltså personer som hunnit skaffa sig svenskt medborgarskap. Om man även inbegriper barn från blandäktenskap kan man räkna med att Sveriges befolkning inkluderar 1,1 miljon människor med invandrarbakgrund. I tåten för invandrarna går vad gäller antalet finländarna. Gapet mellan dem och de närmast kommande jugoslaverna är stort, sedan kommer danskar och normmän samt greker och turkar. Experter menar att, under förutsättning att prognosen håller, Sverige omkring år 2000 kommer att ha en befolkningsstruktur där var fjärde invånare är invandrare. Barnens andel beräknas vara vida större: skolorna kan tänkas att till hälften rymma invandrabarn. Orsakerna till detta skall jag belysa längre fram. Dagssituationen bör, i synnerhet med tanke på mångfaldens problematik, kompletteras med att det idag talas 126 språk i Sverige.

Övervägande delen av dagens invandrare har kommit hit under en relativt kort tid. De omställningsprocesser som denna stora kategori av människor har genomgått och genomgår är idag inte bara deras privata problem utan även samhällets som helhet. Den nutida invandringen är därför ett led i den totala bilden av förändring som Sverige genomgår, och som har konsekvenser även för det svenska samhället.

Följande framställning om vår tids invandring till Sverige har inte till uppgift att tillföra forskningen kring invandrar-kulturer något nytt. Syftet är att samla och gruppera en del fakta och tankar, som berör

vitala problem kring invandringen och invandrarna, för att därigenom bidra till att skapa förståelse för en stor grupp människors livsföring. Denna framställning bygger således dels på en del viktiga observationer företagna av olika samhälls- och kulturforskare, dels på mina egna erfarenheter, som jag har skaffat mig under ett par årtionden genom umgänge med människor födda såväl här som i andra länder. Jag kommer att belysa villkor och förutsättningar som delas av alla människor som bytt sitt ursprungsland mot Sverige. För att nå mitt syfte valde jag att presentera en del mekanismer och skeenden som jag testat för att få fram de väsentligaste av dem. Det är svårt att ge en trogen bild av invandrarernas situation med utgångspunkt från den tysta majoriteten; för att bättre förstå dessa mekanismer måste man främst dra fram det som är problematiskt och konfliktfyllt.

Invandrarforskning

Forskningsinsatserna inom olika vetenskapsgrenar med invandrar-kulturer och invandring som objekt är idag volymmässigt mycket stora, även om man endast utgår från de svenska bidragen. Övervägande delen av denna forskning har främst varit anpassad efter aktuella områden (svenskundervisning, integrering, isolering, segregation, diskriminering m.m.), men den bild som forskningen förmedlar har ständigt nyanserats under senare tid. Dessvärre har massmedia i sin rapportering av händelser med invandraranknytning fastnat i ett snävt ämnesval, där invandrarna

Nästan alla jugoslaver drömmer om att kunna få återvända. "Jag skall flytta tillbaka till Jugoslavien. Jag har redan byggt ett hus åt mig i min hemby. Det är gjort efter svenskt mönster. Här har vi taklagsfest." Foto ur familjealbum, Landskrona museum.

alltjämt framträder som problemmännskor med vissa handikapp. Ett nytt inslag i forskningen, som på ett seriöst sätt breddar förståelsen för invandrarnas vardag, är t.ex. ett projekt – kallat PRI-projektet – som berör invandrare från flera länder, bosatta i Stockholms kommun. Arbetet syftar till att studera invandrarnas levnadsförhållanden på bred bas med beaktande av livskvalitetens olika kriterier (arbets- och bostadsförhållanden, fritid, kultur, familjeliv, trivsel m.m.). Mot bakgrunden av den bild som seriösa forskningsinsatser har fått fram kan det vara av särskilt intresse att dra fram vissa faktorer som kan förklara hur det sätt på vilket svenskar och invandrare ser på varandra har utvecklats under de senaste årtiondena. Vad den ena parten tycker och tänker om den andra kan i och

för sig vara intressant, men av större betydelse är emellertid de mekanismer av kulturell och social art som resulterar i själva sättet varpå den ömsesidiga synen framträder.

När man undersöker invandrarkulturer stöter man ständigt på en svårighet, nämligen att man ofta skär landets invandrare över en kam – även om det förekommer ett statistiskt gripbart antal invandrare i Sverige existerar det inte någon genomsnittsinvandrare. Vad som är gemensamt i synen på invandrarkulturer är att den grundar sig på samhällets samlade värderingar och utgår från vissa föreställningar. När invandrarna ser på Sverige och svenskarna har de inte någon gemensam plattform – därför bedömer de den svenska vardagskulturen på så många olika sätt.

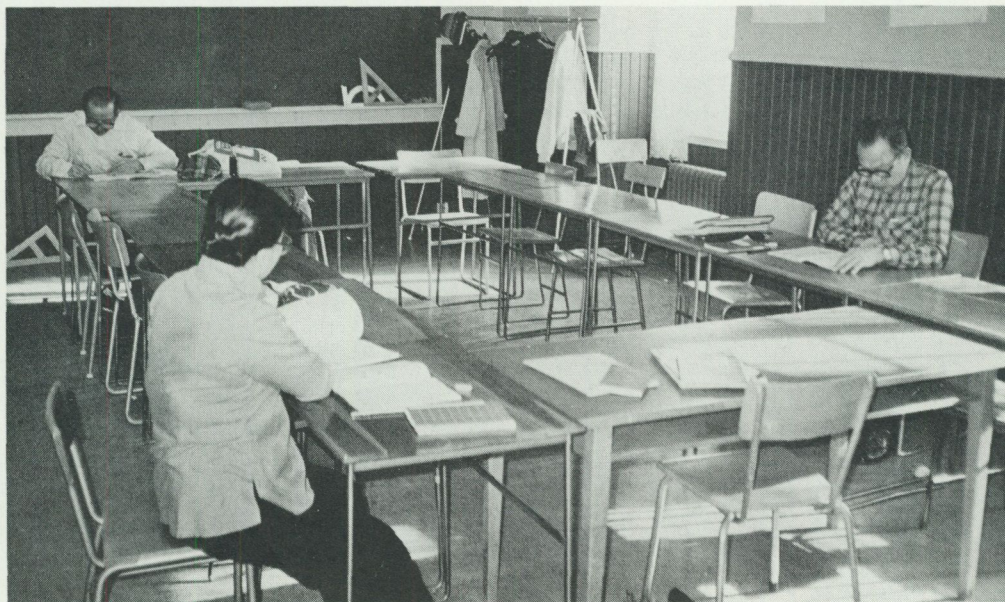
Kategorier av invandrare

Invandrare är, enligt en allmän definition, en person som är född utomlands men som någon gång har flyttat till Sverige. Invandrare skiljer sig sinsemellan i en mängd avseenden, inte bara i fråga om ursprung och nationalitet, utan också i fråga om det sätt på vilket de kom till Sverige. De huvudsakliga kategorierna av invandrare är arbetsökande, flyktingar och specialister. Var och en av dessa kategorier har sina speciella förutsättningar, möjligheter och begränsningar för att lyckas i det nya landet. Gästarbetare avser i regel sådana personer som efter en viss tid återvänder till sitt hemland eller som frivilligt stannar. En flykting som i hemlandet förföljts på grund av sin ras, nationalitet, religion eller social tillhörighet kan däremot inte åter-

vända. Skillnaden mellan dessa två kategorier av människor kan vara stor i fråga om inställningen till olika saker i det nya landet. Det finns ytterligare en dimension, nämligen den sociala, som skapar stora klyftor mellan invandrare från samma land. Man har i senare tid blivit allt mer medveten om betydelsen av de sociala skillnaderna när det gäller att finna sin plats i den nya omgivningen. Det kan inträffa att de nationella skillnaderna blir mera påtagliga än de sociala, ju större det kulturella gapet är mellan invandrarnas hemland och Sverige.

Eftersom invandrarna i större utsträckning än svenskarna tillhör lägre sociala skikt (ca 90 % av invandrarna är arbetare), blir deras problem i hög grad av social karaktär. Efter andra världskriget, under en

S.k. båtflyktingar från Vietnam på Grundvux-skolan i Katrineholm februari 1981. De läser svenska och matematik 18 timmar i veckan och har redan fått 500 timmars svenskundervisning. Den här lilla gruppen hade tidigare bott på AMS-förläggningen i Flen men bor vid detta tillfälle i egna lägenheter i Katrineholm. Alla tre är analfabeter, och de är ambitiösa i skolan. Båtflyktingarna håller sig spridda när de går ut, och i skolsalen sitter de också långt ifrån varandra. Foto Gunilla de Verdier.

fas av snabb expansion, medförde invandringen billig arbetskraft, som var rörlig och oförmögen att bevaka sina rättigheter. Invandrarnas närvaro på arbetsmarknaden bidrog t o m till en social skiktning inom arbetarklassen: den inhemska arbetarklassen förborgerligades i viss mån, eftersom en del av den "flyttades upp ett pinnhål". En invandrare kan således känna ett dubbelt tryck: förutom att han är invandrare tillhör han en socialt sett låg statusgrupp med alla de problem som detta innebär. Vissa invandrargrupper, t.ex. finska ungdomar som flyr från hemlandets svåra sociala situation, har ännu sämre förutsättningar och betraktas därför som "socialpsykologiska flyktingar".

En inte oväsentlig klyftskapande faktor invandrare emellan är mottagandet vid ankomsten till Sverige. Omhändertagandet kan nämligen variera från fall till fall. Svarar invandrarna mot något arbetskraftsbehov är de mer välkomna än när konjunkturen är låga.

Gemensamma drag hos invandrare

Trots de ovan nämnda skillnaderna finns det en del gemensamma drag som håller samman invandrarna. Man kan börja med att påpeka en väsentlig orsak till invandringen: när man lämnar sitt hemland är det aldrig landets *kultur* man vill fly ifrån utan de oacceptabla villkor som råder i hemlandet. Ett gemensamt drag för invandrare är att de lever på gränsen mellan två kulturer, de försätts i en situation där gamla vanor och föreställningar bryts, och invandrarna tvingas att leva i två kulturella sammanhang, vilket lätt leder till stress-tillstånd och instabilitet. Invandrarens roll är oklar i många sammanhang, vilket gör att han blir känslig när det gäller andras beteende mot honom. Detta kan bli grunden till en osäkerhet i sociala sammanhang, han kan känna misstro mot andra av rädsla för att bli avvisad. Invandraren genomgår alltså en identitetskris, vilken uppstår då en människa känner sig osäker i de roller vardagen och samhället tilldelar

honne: därför uppträder hon osäkert. Det är sällan så att en invandrare ställs inför en situation där han måste ta direkt ställning. De flesta ställningstaganden blir indirekta eller dolda i olika vardagsituationer. Hur invandraren väljer sida, det vill säga om han handlar enligt sitt hemlands eller enligt svenskarnas kulturnormer, kommer till uttryck i otaliga manifestationer: i sättet att vara, uppföra sig, i umgänget, i konsumtionsmönstret och i mycket annat. Många invandrare upplever ett eventuellt nytt medborgarskap som ett avgörande steg i tillvaron. Lika avgörande känns det beslut som man fattar när barnens skolgång bestämmes. Hur människor upplever dessa konfliktsituationer är individuellt allt efter individens resurser och förmåga.

Massmedia och invandrarkulturer

Det sätt på vilket svenskar och invandrare betraktar varandra beror på en mängd skilda faktorer, av vilka jag här fäster uppmärksamheten på de mest grundläggande. För att börja med svenskarnas syn på invandrare, spelar massmedia härvidlag en dominerande roll. Omfattningen av inslag inom massmedia med anknytning till invandring och invandrarkulturer har, inte helt oväntat, under senare år ökat i allt snabbare takt. Detta är i och för sig alldeles berättigat. Vad man emellertid saknar i massmedias rapportering av invandrarfrågor är det typiska i vardagskulturen hos olika kategorier av människor med utländskt ursprung. Förståelsen för främmande kulturer grundar sig på sakliga och nyanserade verklighetsskildringar, som erbjuder ett gott underlag för skapandet av insikter och kännedom. Innehållet i nyhetsändningarna inskränker sig emellertid till beprövade, gångbara och säljbara moment. Dessa sönderfaller i huvudsak i två grupper. Antingen uppehåller sig såväl tidningar som radio och TV vid handikapp-motivet, vid sådant som är problematiskt, inte sällan i trivial sensationsjakt, eller utmålar man invandraren i gemen som ett offer för våld och förföljelse från svenskar-

Greisk matvaruaffär i Hötorgshallen, Stockholm. Utbudet av speciella varor är väldigt stort i samtliga av hallens affärer med utländsk föreståndare. Foto Peter Segemark, Nordiska museet.

Den kända maträtten kebab från Balkan och Turkiet är numera populär också hos svenska konsumenter. Hötorgshallen, Stockholm. Foto Anders Friberg, Nordiska museet.

Brödet intar en central plats i de flesta invandrades matkulturer. Internationaliseringen av de svenska matvanorna började med en systematisk uppbyggnad av en ny variationsrik brödkultur, vars produkter redan hunnit slå igenom i ett stort antal svenska hushåll. En av Hötorgshallens brödbutiker. Foto Peter Segemark, Nordiska museet.

nas sida. Man får läsa och höra om avvikelser, men sällan om likheter, eftersom dessa inte ger någon poäng. Ett extremt förhållande omhuldas, och man vill gärna se någon trend i det. Information av väsentlig karaktär når inte fram till mottagaren, medan däremot en snyfthistoria får människor att för några sekunder känna sig goda. Även allvarligt syftande försök kan utmynna i fatala misstag. Värst är det när tidningar bjuder på bråk och våld, utövade av invandrare, varigenom läsaren bringas att tro att sådana inslag utgör det centrala i invandrarnas vardag.

Det förekommer ett antal älsklingsämnen som man ständigt får läsa och höra om: invandrarungdomens svåra situation, rasistiska inslag, diskriminering och i senare tid förpassningsärenden. Från många håll har man påpekat att invandrarna sällan presenteras i positiva sammanhang – vilket faktiskt är mycket vanligare i den totala bilden av invandring än handikappmotiven.

Massmedia är ett av de moderna samhälls maktcentra. Den bild tidningar samt radio och TV förmedlar är för många människor helt enkelt normgivande – i synnerhet när den förmedlade bilden inte kombineras med andra typer av information som lika lätt kan nå mottagaren som massmedia. Vad massmedia hitintills berört av invandrarkulturer är toppen på ett isberg; vad som finns under vattenytan (levnadsförhållanden relaterade till olika stadier av anpassning, olika livssituationer etc.) finns det sällan utrymme för i rapporteringarna.

Anpassningsförlopp

För förståelsen av invandrarkulturer är det absolut nödvändigt att man är medveten om de anpassningsstadier som varje hitflyttad individ genomgår. Under denna ofta smärtsamma process reagerar nämligen människorna ganska olika i relation till sin omgivning. Även om man, som tidigare sagts, inte kan skära invandrare över en kam konfronteras de med Sverige på ett i vissa avseenden homogent sätt: invandra-

ren behandlas efter en för alla gemensam invandrarpolitik. Man konfronteras med samma myndigheter, i grunden är man likaberättigad till arbete och bostad, barnen går i skolor som undervisar efter samma principer osv. Att invandrare kommer från de mest skilda länder, både europeiska och utomeuropeiska, och representerar helt skilda förhållanden alltefter sociala och politiska faktorer, vet alla svenskar. Skillnaderna i utvandringsländernas utveckling representerar hela skalan av vad världen kan uppvisa idag. Det är lättförståeligt att anpassningsproblemen varierar med avseende på den bakgrund som den enskilde individen eller gruppen har. Sin sociala tillhörighet tar invandraren med sig hit. Det är uppenbart att t ex en sydamerikansk urbaniserad intellektuell person har helt andra förutsättningar för att bemästra anpassningssvårigheter i det nya landet än en landsman som kommer från en efterbliven landsbygd.

Det har påpekats att invandringen har olika förtecken. Under långa tider efter andra världskriget var arbetsvandringarna de vanligaste. Folk kom från nordiska samt från mellan- och sydeuropeiska länder för att i första hand tjäna pengar utan avsikt att stanna. Då var det vanligast att ensamma män i produktiv ålder under högkonjunktursperioder tog sig till Sverige. Under 1960-talet förändrades bilden genom att familjeinvandringen alltmer har blivit den förhärskande med alla de problem som denna typ av invandring inneburit. Parallellt med dessa kategorier har Sverige med jämna mellanrum mottagit flyktingar från olika länder, ca 30 000. Att vara flykting innebär alldeles speciella typer av svårigheter vid anpassningen. Att i förväg veta att man inte kan återvända till sitt hemland, inte ens som tillfällig besökare, medför en del konsekvenser i sättet att agera hos dessa människor. Det vore ändå fel att föreställa sig att människor från högindustrialiserade länder, som USA, Tyskland och England, skulle ha mycket lättare att klara sig än sådana som kommit från andra slag av kulturer. Skillnaden är i viss mån den, att folk

från dessa industriländer bättre kan belysa och verbalisera sina konflikter i förhållandet till mottagarlandet.

Invandringen är ingen ny situation, varken i Europa eller på andra kontinenter. I Europa räknar man, förutom 40 miljoner människor tillhörande olika minoriteter, 15 miljoner invandrare. Är Sverige ett anorlunda immigrantland än övriga europeiska länder? Sådant diskuteras ofta inom t.ex. invandrarorganisationerna. Som undersökningar från olika länder visar, något som längre fram skall poängteras, är de grundläggande motiven i människornas agerande överallt desamma; samma mekanismer gör sig gällande när det gäller att acceptera den nya kulturen och själv bli accepterad. Skillnaden mellan olika länder ligger främst i deras olika invandringspolitik.

Anpassningens olika stadier

Invandrarnas agerande är av speciell art genom att det med tiden förändras allt efter olika etapper i anpassningsprocessen. Immigrationslitteraturen har numera en rik flora av beskrivningar av invandarsituationer, samtidigt som samhällsforskarna framlagt en del teorier om hur dessa processer fungerar. Varje inflyttad person utgör i själv verk ett konglomerat, bildat av en serie skeenden efter människonaturens allmängiltiga mönster. Men det finns många avvikelser inom anpassningsförloppet som är svåra att uppdaga. Man kan indela människorna i olika kategorier efter personliga drag och individuella förutsättningar, vilka kommer till uttryck i attityder både mot ursprungskulturen och mot den nya omgivningen. Somliga invandrare, radikaler och rebeller, vill klippa av alla band mellan sig själva och sin nationella tillhörighet i avsikt att förkorta anpassningsperioden. Aktiva personer agerar gärna på arbetsplatserna och organiserar sig. En sorts mellangrupp utgör konformisterna, som lägger mindre vikt vid relationerna och rättigheterna så länge de kan uppnå sitt syfte, nämligen att tjäna pengar. En annan grupp är

de apatiska, som tar avstånd från både egna och omgivande kulturdrag, de är missnöjda med sina villkor men kan inte påverka sin svåra situation. Det finns invandrare som inte har förmåga att anpassa sitt trygghetsbehov efter nya förhållanden (vilket kan ha med åldern att göra), de förlitar sig i högre grad på sig själva och det invanda än på de nya förhållandena. Det en gång inlärda har kanske hos många människor med främmande ursprung större betydelse än man vanligen tror.

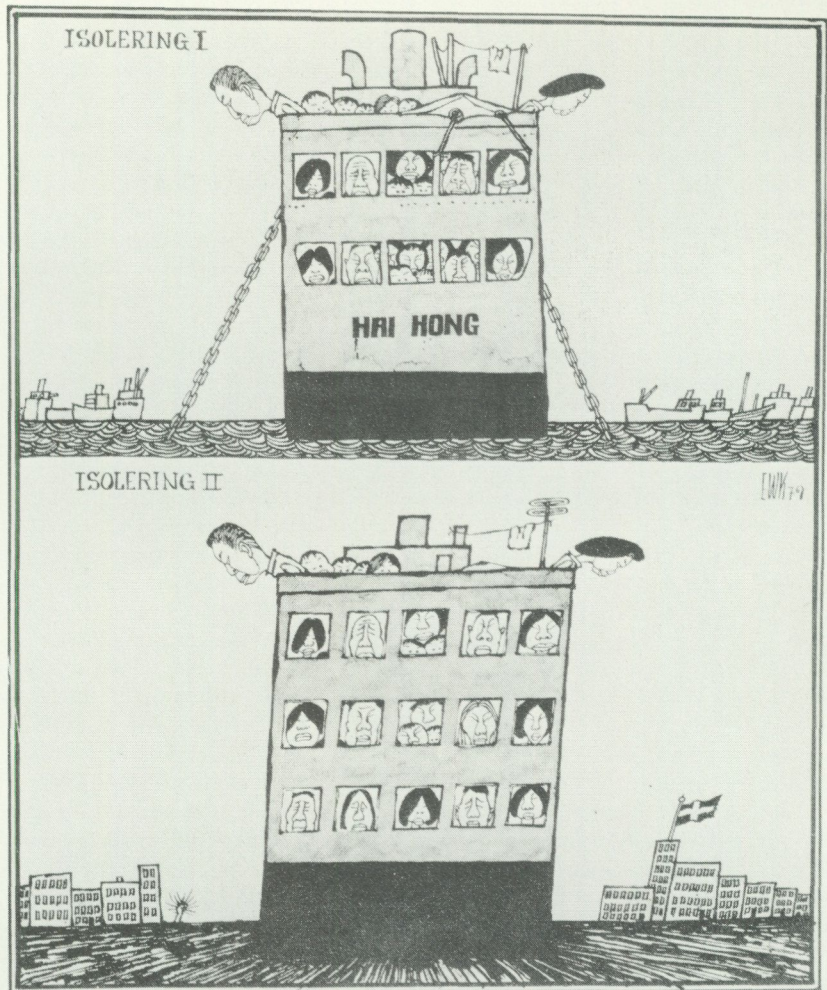
De olika utvecklingsfaserna inom den omtalade omdaningsprocessen kan framstå såsom tämligen tydliga för en utomstående. Från den stund då en främmande mänskliga möter sitt nya land för första gången och till dess att hon har uppnått en sorts inre balans förflyter många, ofta svåra år. Denna tid omfattar olika stadier, som skiljer sig från varandra. Alla invandrare minns långt efter ankomsten tydligt "den andra födelsen", dvs när livet i det nya landet började. I detta ankomst- eller kontaktstadium finner man inga omedelbara svårigheter – förutom viss osäkerhet i en del situationer. Individerna är i känslomässigt avseende fortfarande kvar i sitt hemland, vilket gör att det i förstone inte uppstår direkta problem. Snarare förhåller det sig tvärtom: somliga upplever tillvaron med glädje och upptäckarlust och låtsas som om de befann sig på en jättelik semesterresa. Den här smekmånaden med det nya landet varar som regel inte särskilt länge. De egna resurserna tryter successivt när man konfronteras med så många nya situationer. Någon andlig påfyllning i fråga om säkerhet, förståelse och trygghet sker inte i detta läge; allt måste köpas för dyra pengar. Den medhävda säkerheten om den egna kulturens tolkning av omvärlden vittrar sönder. Människor upplever tomhet, blir villrådiga, befinner sig i ständig saknad efter motivation och livsglädje. Man känner sig helt enkelt otillräcklig i de flesta situationer. I detta stadium är det naturligt att man klamrar sig fast vid gamla normer och föreställningar och krampaktigt framhåller allt som man anser ha varit

I Skåne räknas för det mesta inte danskarna som invandrargrupp i vanlig mening. Först när man intervjuar danskar kommer det fram att de känner sig som utlänningar minst lika mycket som andra invandrare. De har liknande problem som t.ex. jugoslaver med mobbing i skolan, utfrysning på arbetsplatser, svårigheter att komma i kontakt med svenskar osv. Bilden visar bagaren Benny. "Jag gick i lära i Danmark på konditori. Nu är jag min egen i Landskrona." Äkta danska wienerkransen är snart klar. Foto Tommy Nyhlén, Landskrona museum.

bättre i hemlandet. Hur länge denna period varar beror på individens sociala bakgrund, de objektiva villkoren som hon lever under samt de resurser som hon har att möta svårigheterna med. Det händer att man ger

upp, återvänder med oförrättat ärende – vilket kanske är den bästa lösningen om man kommit riktigt i kläm. Värre är om man hamnar i en situation som kännetecknas av ångest, nervositet eller frustration.

Isoleringen, ett av anpassningens svåra problem, som tecknaren Ewert Karlsson föreställer sig den. Efter Ny i Sverige, årg. 8, nr 2, april 1979.

Det kan röra sig om år innan man börjar komma i balans, innan man kontinuerligt har arbetat sig fram till en ny säkerhet och tilltro till sin egen förmåga att klara sig. Man har lärt sig en mängd fakta om det nya landet, om språket, om människorna, och med hjälp av dessa kunskaper kan man både samarbeta och konkurrera i livets olika situationer. Denna inre kamp avslutas först när invandraren kan hantera sin egen situation utan bitterhet och därigenom kan

acceptera skillnaderna mellan människors livsföring. Målet är att bli *oberoende medborgare* inte bara formellt utan också socialt och mentalt: man vill ingå i en gemenskap där man inte bara påverkas, utan där man som individ även påverkar sin omgivning.

De ovan skildrade processerna pågår framför värdfolkets ögon; vilket skede av anpassningen individen befinner sig i kan man direkt avläsa på en känslskala hos

invandrare. Det påfallande är, som Sten Carlsson skriver i sitt bidrag i denna årsbok, att invandrarna trots det stora antalet assimileras snabbare idag än historieböckernas invandrargrupper har gjort allt ifrån medeltiden och fram till 1900-talet.

Kultur kan definieras som ett slags kollektivt minne, som tillhandahåller färdiga lösningar i givna situationer. Individen slipper bemöda sig om att ta ställning från fall till fall: hans inlärdas kultur har färdiga lösningar på de flesta problem, men märk väl, endast på hemmaplan och inte i ett främmande land. Vad händer när man hamnar i ett främmande land, där ens egna förråd av lösningar och svar på ställda frågor inte gäller? Då uppkommer den situation som man kallar kulturchock eller kulturkollision. När man har fått smärtsamt klart för sig att ens egna lösningar inte längre gäller blir man rädd inför det nya och drar sig tillbaka till sina egna traditioner, som man därigenom förstärker. Hur länge den här övergångstiden varar beror på de mest skilda faktorer.

De genomgångna processerna avsätter tydliga spår hos individerna. Invandrarna kan testa sig själva genom att besöka hemlandet, varvid landsmännen diskuterar och betygsätter deras nya manér. Då talas det mycket om försvenskningen, ofta i intoleranta ordalag, om känslökyla, likgiltighet och bristande förmåga att förstå dem som stannade hemma. Man blir påmind om eller beskylld för bristande solidaritet med allt som har med hemlandet att göra.

Invandrarstrategier

Invandrarrens status är sammansatt av många drag med olika förtecken. Det sätt på vilket en människa hanterar sina problem, antingen dessa är vardagliga eller specifika, avslöjar henne i hög grad. Att vara främmande i ett land är inte uteslutande ofördelaktigt, något som alla invandrare upptäcker relativt snart. Många blir tidigt medvetna om att det i många situationer gäller att rätt använda sin status och lägga upp strategier därefter. En kryss-

ning mellan två alternativa system kan medföra mycket som är positivt för individen. Är han frimodig och tuff kan han åka snålskjuts i det svenska omsorgssamhällets kölvatten och utnyttja t.ex. det svårkontrollerbara bidragssystemet eller möjligheten till sjukskrivning, eller han kan "prata omkull" socialassistenter. Blir han avslöjad kan han alltid skylla på bristande kunskap. Han kan slippa mycket i fråga om etiketter, konventioner m.m. utan att därför direkt bli avvisad på grund av felaktigt beteende. Grupprycket i Sverige upplevs av många såsom stort: man måste ofta vara stark för att klara av det. Invandrarna kan bryta mot det utan att direkt vara medvetna om sitt handlande.

Det talas ganska allmänt om invandrarernas materialistiska inställning till det nya livet. Individer som tidigare knappast ens i hemlandet hade haft tillgång till enkla konsumtionsvaror utvecklar snart ett motsatt konsumtionsmönster. Man talar ofta om köpmani, nästan hysteri, som drabbar många invandrare när de kommer till Sverige. Hur skall man förklara detta fenomen? Ofta kan det vara på det sättet att materiella tillgångar får kompensera bristande arbetstillfredsställelse, eller också får de utgöra ett medel för erkännande, prestige eller kontakt mellan människor. En undersökning från Västerås visar t.ex. att finska arbetare inte har sämre ekonomi än svenska arbetare. Språkförhållandena och övriga ofördelaktiga omständigheter har dock en hämmande effekt på de finska invandrarernas sociala kontakter, och detta kompenseras på olika sätt. De hänger sig åt passiviserande självsegregation och koncentrerar sig i stället på kulturens materiella aspekter. Det kan alltså ganska ofta vara fråga om ett kompensatoriskt handlingsmönster som inte heller är okänt i andra underprivilegerade grupper. Anpassningsförloppet rymmer många individuella ytterlighetsvariationer, i synnerhet i det känsliga konfrontationsskedet med det nya landet, där en individ kan pendla mellan övermod och självutplånande. Det förekommer bland t.ex. assyrierna närmast

patetiska drag i försöken att verka svensk, och de har anammat iögonfallande drag av svenskt samhällsliv.

Invandrarpolitik

Invandrarens syn på det nya landet grundlägges genom det sätt på vilket han blir mottagen av samhällets representanter, vilka handlar enligt de officiella regler som gäller. Sverige, som alltid har varit ett utpräglat invandrarland, hade en gång i tiden stor vana att ta hand om folk. Kontinuiteten i denna praxis bröts dock vid början av 1800-talet, då landet blev alltmer isolerat. När invandringen efter andra världskriget åter blev en viktig samhällsangelägenhet saknades i stort sett erfarenheter – både officiella och enskilda. Den invandrarpolitik som då växte fram saknade direkt verklighetsanknytning, och därför har dess praktiska konsekvenser samt attityder i hög grad förändrats under de senaste decennierna i takt med den ökade invandringen. Det råder i våra dagar alltså delade meningar om hur man skall se på och behandla invandrare och minoriteter. Det är betecknande att man för ca 20 år sedan talade om "utlänningar", som enligt gängse mening skulle "anpassa" sig till de nya förhållandena, medan man idag talar om "invandrare", som skall ha "valfrihet". Dagens valfrihet innebär att invandrarna skall kunna välja i vilken utsträckning de vill behålla sitt hemlands språk och kultur. Om kontakten med hemlandets kultur bevaras, blir det lättare för invandrarna att välja mellan att flytta tillbaka eller att stanna kvar i Sverige. Invandrarpolitikens andra grundsten är jämlikhet, vilken innebär möjligheter och rättigheter för invandraren att behålla och utveckla sitt modersmål och utöva kulturverksamhet.

Invandraren konfronteras med obekanta institutioner och organisationer, klasser och ideologier. Han kan inte identifiera sig vare sig med landets officiella målsättning eller med den socialklass han i praktiken tillhör. Hans rättesnöre blir i första hand den rådande ideologi som myndigheterna

manifesterar i handling mot honom. På grund av sina speciella svårigheter utgör invandrarna en särskilt svag grupp i samhället, vilken behöver mera stöd i jämförelse med andra grupper. Samhället är med sina institutioner dock uppbyggt för en infödd och mer homogen befolkning. Det finns också ett motsatsförhållande mellan olika typer av bemötande. Man kan tala å ena sidan om en officiell generositet, välvilja och sympati, som också delas av en del kategorier av tjänstemän och privatpersoner, och å andra sidan om en likgiltighet och t.o.m. antipati, som invandrarna möter i vardagslivet.

Ett särskilt problem i våra dagar kan av många upplevas som ett slags kravlöshet i hanteringen av invandrarna. Denna hantering präglas bl.a. av frånvaron av igenkännbara auktoritetspersoner. Det finns alltför många exempel på kravlöshetens negativa effekter, t.ex. missbruk av rättigheter. Omsorgslandet Sverige erbjuder socialhjälp åt alla, främst i form av arbetslöshetsbidrag men även andra typer av bidrag. Omhändertagandets former och omsorgssystemets utformning är ursprungligen avpassade för en befolkning som är uppvuxen i detta land, där dessa fenomen har varit en del av det stora samhällssystemet. Invandrarna kan tolka systemet från sina egna värderingar: när alla andra får bidrag, varför skulle jag avstå?

Att lyckas – arbete och bostad

Liksom alla kulturer sätter även invandrar-kulturen upp ett mål, nämligen, i all korthet, att lyckas både socialt och ekonomiskt. I invandrarernas fall är uppnåendet av detta mål ganska lätt att kontrollera. Under några få år kan alla invandrare på olika sätt manifestera sin framgång. Kravet på framgång upplevs för det mesta såsom mycket stort inte bara av invandraren själv utan också av hemmavarande släkt. Framgång är dock ett mycket sammansatt begrepp, som innehåller många olika värden. Vi skall se närmare på dessa.

När det gäller arbete har hitintills

*I slutet av andra världskriget flydde omkring 30 000 estländare till Sverige. De flesta av flyktingarna var bönder, fiskare och båtbyggare, men även en del intellektuella från städerna. Esterna avviker från de flesta invandrargrupper genom att de mycket starkt har slagit vakt om sitt ursprung och sin kultur. Den här familjen kommer från en kustby i sydvästra Estland. Han är båtbyggare, och de bor strax sydost om Stockholm. Foto Annette Rosen-
gren, Nordiska museet.*

många undersökningar visat att en skillnad mellan svenskar och invandrare visserligen föreligger, men att den inte är avgörande. I jämförelse med svenskar i motsvarande ekonomisk och social ställning har invandrarna något längre arbetsvecka och tyngre arbetsuppgifter, som i mindre omfattning kräver specialutbildning. Relativt sett går flera invandrare på skiftarbete, och de står också under strängare kontroll på arbetsplatsen (stämpelur). Det är att märka att, åtminstone under senare delen av 1970-talet, invandrarna var arbetslösa oftare än svenskar (för året 1978 var 5,1% finska medborgare som vistades i Sverige arbetslösa – motsvarande tal för svenskar

var samtidigt 1,9%). Den materiella standarden hos invandrarna skiljer sig icke nämnvärt från svenskarnas. Arbetet har därför en ganska stor betydelse för många invandrades tillvaro, något som ofta omtalas som något klart positivt. Ett tämligen vanligt drag i arbetsförhållandena är att invandrare, t.ex. turkar, ofta har dubbla, t.o.m. tredubbla jobb: de har gått in för att tjäna och spara så mycket pengar som möjligt.

Det har gjorts många undersökningar av invandrarernas boendeförhållanden och boendestandard i jämförande syfte. Boendeformerna uppvisar mer iögonfallande skillnader mellan svenskar och invandrare än

arbetsvillkoren. Större delen av landets invandrare investerar så litet som möjligt i bostaden, och detta av olika skäl. En del kan ha för avsikt att återvända till sitt hemland, andra kan sakna sparmedel för bättre bostadsstandard. De kan i vanliga fall inte heller vänta ut bostadskön för att få den typ av bostad de önskar. Även om nödvändiga medel finns saknar invandrarna viktig erfarenhet av hur man skaffar bostad, då de saknar kännedom om låne- och skattesystemet. Skillnaderna mellan svenskar och invandrare i bostadshänsedde kan belysas med följande siffror för år 1979. Då levde 46 % av invandrarna i trångboddhet mot 9 % svenskar. Boendeformerna måste också ses i ett större sammanhang: hur man ordnar sin permanenta bostad är en sak för sig, men viktiga är också frågorna om arbetsmiljöer, kommunikationer till och från arbetet samt fritidsboende. Den som har dålig arbetsmiljö får sällan kompensation för det utan har i stället i regel en i olika avseenden dålig bostad, lång resväg till arbetet samt ringa möjligheter till avkoppling i fritidshus. Bara 14 % av invandrarna mot 41 % svenskar hade fritidshus 1979.

Övervägande delen av invandrarna har emellertid fått bättre, t.o.m. betydligt bättre bostad än de haft i hemlandet. Intressant är att man trots detta inte alltid värdesätter sin bostad såsom förväntat. År 1978 ansåg sålunda 34 % av turkar som hade kommit från den turkiska landsbygden till helmoderna bostäder i Tensta-Rinkeby att de hade fått sämre bostad. En direkt förklaring till detta fenomen är svår att ge: husen i turkarnas hembygd var kanske rymligare och närmare naturen.

Hälsa

Det är allmänt konstaterat att invandrarna i Sverige har sämre hälsa än svenskarna. Levnadsnivåundersökningen i Västerås visar bl.a. att finnarna har sämre såväl somatisk som psykisk hälsa än svenskar i motsvarande ålder, kön och yrkesgrupp. Förklaringarna söker man finna i de för in-

vandrarna påfrestande arbetsförhållandena, en social och kontaktmässig bristsituation och dåligt inflytande över den egna livssituationen. Språksvårigheterna har också sin betydelse för hälsotillståndet liksom olika typer av segregering. Det har också påpekats att de flesta av de finska invandrarna hade varit något mera rotlösa i sitt hemland än de som inte flyttat bort. De har ofta vuxit upp i en ofullständig familj och oftare varit arbetslösa än de som stannat i hemlandet. Vad den fysiska hälsan beträffar omtalas mest blodcirkulationsrubbingar och värk av olika slag. Att den mentala hälsan ofta är otillfredställande hos invandrarna har sin förklaring i överkänslighet, isolering, anpassningsproblem, odefinierade förföljelsekänslor och dyl. Det totala hälsotillståndet hos invandrarna är en indikator som både återspeglar och avslöjar brister och svårigheter i invandrar-tillvaron.

Familjen och barnen

Balansen och harmonien inom familjen har särskilt stor betydelse för invandrarkulturens framgång. Eftersom man inte har sin släkt på nära håll är man i nödsituationer hänvisad till att antingen lösa sina problem med hjälp av sin familj eller söka kontakt med formella organisationer. De undersökningar som har företagits bland finnar, och som belyser dessa frågor, har säkerligen giltighet även för andra invandrargrupper. Det framgår nämligen av dessa undersökningar att finnarna i Sverige oftare än svenskarna känner ångest och rädsla inför problem som är knutna till familjen. Man är mycket oroad av faror som barnen är utsatta för, och makarna är bl a ängsliga för störningar i äktenskapet.

Det finns inte något område inom invandrarkulturen som är så fyllt av såväl konflikter som förväntningar som det som har med barnen att göra. Att lyckas med sin existens som invandrare är till stor del identiskt med barnens framgångar. Det har visat sig att orsaken till svårigheterna i förhållandet mellan barnen och invandrar-

föräldrarna ligger i att föräldrarna lätt kommer i underläge. Detta har i sin tur närmast ödesdigra effekter på uppfostran. Skolan och kamraterna är starka krafter som påverkar barnen, vilket också försvagar föräldrarnas ställning som förebilder och fostrare. Barnen fattar faktiskt tidigare än föräldrarna vad som är statusmässigt högststående i det svenska samhället. De gör sina jämförelser och tycker ofta att föräldrarna är gammalmodiga och i vissa fall primitiva.

För barnens anpassning är givetvis både

omgivningens och föräldrarnas inställning till majoritetskulturen liksom till deras egen kultur av avgörande betydelse. Om dessa två normer är ställda mot varandra, vilket dessvärre ofta händer, kommer barnen i stark lojalitetskonflikt gentemot sina föräldrar. Samtidigt skadas även barnens självkänsla. Att föräldrarna inte upplevs som godtagbara förebilder påverkar båda parter på ett destruktivt sätt. Förhållandet kompliceras genom att föräldrarna ofta tillhör lågstatusgrupperna, vilket barnen skäms över. Det kan vara en utväg att bar-

Invandrare från Libanon i Landskrona. De är syrianer och har sina rötter i gränstrakterna kring sydöstra Turkiet, nordöstra Syrien och norra Irak. När något av deras barn får tänder är det dags att gissa barnets framtida yrke. Olika föremål placeras runt barnet. Man tänker sig yrket beroende på efter vilket föremål barnet griper först. Lilla Susi sträcker sig efter saxen. Hon blir naturligtvis sömmerska. "Våra män vill helst att vi kvinnor blir sömmerskor. Vi kvinnor skall inte vara svetsare och ha andra tunga jobb." Foto Ulla Huebner, Landskrona museum.

*Språkproblem inom
en invandrarfamilj,
framställt efter teck-
naren Mona Gordon.*

... och jag inte få glass
ska jag bara snacka svenska
med Dig!

nen försöker dölja sin nationella identitet, något som de inte sällan delar med de vuxna.

Att inte barnen kan kommunicera med föräldrarna är så mycket allvarigare mot bakgrund av svårigheterna med kamraterna i skolan. Kulturkollisionen gör sig gällande även i barnens värld. Den kan ta sig många uttryck. Ett exempel kan vara de sydamerikanska barn som nu har kommit till den ålder, då de börjar bli medvetna om könsskillnader, barnafödande, sexualliv och dylikt, inte minst genom kontakter med sina svenska kamrater. Hemma får dessa barn ingen som helst upplysning om sexualfrågor, eftersom det är något ytterst tabubelagt inom deras kultur.

Barnuppföstran

Det är allmänt bekant att invandrarföräldrar i gemen är mera auktoritativa, ställer större krav på barnen och är strängare än de svenska föräldrarna. Invandrarföräldrar anser de svenska uppföstringsmetoderna vara passiva. Dessa föräldrar är ständigt oroliga för att attityderna hos deras barn skall påverkas negativt av den tilltagande disciplinupplösningen i det svenska samhället. Man har många skrämmande exempel på hur såväl barn som föräldrar reagerar inför sådan problematik, allt från myndigheternas omhändertagande av barn och till ren kidnappning av barn i blandäktenskap. Bevisen blir allt fler för att föräldrar

ofta står maktlösa inför svårigheterna – för så vitt de är medvetna om dessa. Föräldrarna kan ofta ha en falsk uppfattning om verkligheten. Ett exempel från Västerås belyser dylika förhållanden bland jugoslaver. Här talar föräldrarna stolt om sina döttrar som ”håller på sig tills de blir gifta”. Verkligheten visar emellertid att de flesta jugoslaviska flickor har haft sin sexuella debut i 12-årsåldern, och 40 % av dem har gjort abort före 17-årsåldern – givetvis utan föräldrarnas vetskap.

Klyftan mellan de olika invandrarkulturerna och den svenska kulturen vad gäller problemkomplexet kring barnen växer med graden av olikhet mellan samhällsformer. Exemplet med assyrierna visar att hela relationssystemet mellan barn och vuxna i grunden har förändrats under en relativt kort tid. Förändringen har främst berört förhållandet mellan fäder och söner, mest tonårssöner. I hemlandet kunde föräldrarna utöva auktoritet, inte bara traditionell sådan utan också en auktoritet baserad på kunskaper om samhället som de levde i. I Sverige har dessa föräldrar blivit beroende av mellanhänder i sitt förhållande till det svenska samhället. Samtidigt har barnen i tonåren smidigare och lättare kommit åt viktiga kunskaper om samhällets funktioner och därigenom ”kört över” föräldrarna, vilka i vissa avseenden, t.ex. när det gäller språkfärdigheter, även har blivit beroende av sina barn.

I familjer med främmande ursprung

Skälen till umgänge inom en invandrargrupp kan vara många. Den här gruppen av åskådare bevistar en match med det grekiska fotbollslaget Aeropolis, div. 4, på Kista idrottsplats, men kvinnorna är kanske mer intresserade av att träffas än av att se på fotboll. Foto Bengt Kristofferson.

finns det inget problem som är så konfliktladdat och kompromisslöst som barnuppfostran. De sätt på vilka familjerna bemästrar alla de svårigheter som dyker upp kring barnens uppfostran och skolgång är mycket olika. Vissa invandrargrupper, främst balterna, har förmått upprätthålla en relativt auktoritetsinriktad barnuppfostran, som bygger på respekt. Det finns en liknande tendens även i intellektuella familjer, oavsett vilka länder dessa kommer ifrån. Att förändra mönstret i barnuppfostran förefaller vara lika svårt som att förändra familje- och könsrollsmönstret.

För invandrabarnen återigen innebär skolan svårigheter. Där blir barnen på allvar medvetna om sin särställning genom de problem de ställs inför och de fördomar de möter från kamraternas sida. Kamratgrupperna har sin egen betydelse för barn med

främmande ursprung: barnen lär sig inom dessa det som skolan och familjen inte förmått ge dem, nämligen att tillägna sig och att pröva de i samhället rådande mönstren för orientering.

Den andra generationen

I senare tid har man inom invandrarforskningen i allt högre grad uppmärksammat den andra generationens situation, som troligen utgör det allra största problemet överhuvudtaget inom invandarkulturen. Med andra generationen menas i detta sammanhang dels de barn som är födda i hemlandet och kommit hit efter det att deras fostran påbörjats, dels de barn som är födda i Sverige av invandrarföräldrar. Barn i blandäktenskap tillhör sällan denna kategori. Den förstnämnda gruppen drabbas

troligen av de största svårigheterna i samband med socialiseringsprocessen. Dessa barn övertar från sina föräldrar en diffus kulturroll och utvecklar en alternativ identitet, vilket medför betydande störningar. Det är dessa barn som råkar mest i konflikt med sina föräldrar. De hamnar i en marginell ställning genom att det ställs oförenliga krav på dem: å ena sidan samhällets krav på anpassning, å andra sidan den äldre generationens önskan att värna om och bevara det egna kulturmönstret. Den avgörande skillnaden mellan den första och den

andra generationen är troligen den att den förra inte har lika stora förväntningar inför det nya landet och inte heller vill bli lik landets infödda medborgare. Deras barn har däremot större krav på tillvaron, något som motverkar deras ännu rådande invandrarstatus. Problemen för den andra generationen skiljer sig från dem inom den första på ett principiellt sätt genom att de är förknippade med framtiden: hur skall den första generationens kulturella särdrag kunna bevaras?

Barnen suger som läskapper upp en

Föreningen är av stor betydelse för syrianernas sociala liv. I föreningsskolan samlas gamla och unga. Där firar man fester, dryftar problem, lyssnar till musik, övar in folkdanser, kopplar av med brädspel, läser sina läxor. "Vi kan inte tänka oss att lämna barnen hemma. Bli de trötta kl. 3 på natten, får de lägga sig här i lokalen på madrasser." Foto Ulla Huebner, Landskrona museum.

Interiör från en invandrarfamilj. Amanouil Maroglow från Grekland med sin äldsta dotter. Foto Kerstin Bergdahl, Torekällbergets museum, Södertälje.

massa intryck, som de inte hinner bearbeta under uppväxttiden. Riktigt akuta blir dessa problem vid tiden för övergången från skola till yrkesarbete, då den unga människan inte längre får skydd av familjen utan måste klara sig på egen hand. Denna bakgrund kan vara en del av förklaringen till den påfallande höga brottslighetsfrekvens som just denna generation svarar för.

Förväntningar

Hitintills har jag uppehållit mig vid de grundläggande materiella och sociala faktorerna och med hjälp av dessa försökt teckna en bakgrundsbild som kan förklara in-

vandrarnas syn på Sverige. De svårigheter som ovan omtalats är inte invandrarna ensamma om. Människornas problem är i grunden universella. Identitets- och generationsproblem möter vi överallt även inom majoriteteskulturerna. De flesta av oss värdesätter hederlighet, ansvar, medmännisklighet och arbetsvilja tillsammans med en hel del andra grundläggande positiva mänskliga egenskaper. Invandrarnas syn på sitt nya land är inte oföränderlig, den växer fram kontinuerligt och förändras även i takt med de framgångar de når i de ovan omtalade processerna. Nyfikenhet, främlingskap, aversion, uppskattning, gemenskap etc. uppstår, verkar och avlöser varandra alltefter en viss lagbundenhet i

mognadsprocessen. Den stora mängd av människor som har kommit in i landet rymmer många variationer i avseende på anpassning efter vissa förutsättningar. Invandrarens uppskattning av den egna situationen i Sverige styrs alltid i hög grad av de ursprungliga föreställningar som han haft om Sverige. En föreställning kan fungera som en måttstock. Många tror, när de tar sig hit, att ett mirakel kommer att inträffa, de kommer in i landet i den tron att både arbete och bostad skall ordna sig och att de snart skall kunna klara sig på egen hand.

En lika viktig komponent vid värderingen av Sverige är hur kontakterna med hemlandet utvecklas. Detta kan nämligen komma att förbli ett bestående ideal. Man betraktar sitt ursprungsland liksom sin egen barndom med oföränderlighetens distans. Antalet invandrare som har genomgått verkliga kriser – inte främst i relation till Sverige utan till sitt hemland – är stort. Det gäller i synnerhet individer som har gjort våld på sig under anpassningens första svåra skede i avsikt att förkorta tiden fram till ett nytt socialt och andligt medborgarskap. Dessa människor har i regel erfarit att det inte finns några genvägar – inte heller vad synen på hemlandet beträffar. Alla de länder, både de europeiska och de övriga, varifrån invandrarna kommer, genomgår förändringar som kan vara lika genomgripande som de som sker här i Sverige. Konflikter som uppstår i förhållandet till hemlandet kan medföra att invandraren känner sig som främling i sitt eget land. Krisen kan dock vända med tiden. I och med upplevelsen av en annan kultur, den svenska, kan man se mera nyanserat på sin egen kultur och upptäcka djupa värden, som man inte tidigare haft förmågan att iakttaga.

Synen på Sverige och svenskarna

Människor som inte är vägleda med hjälp av normer och etikettsregler, som föreskriver hur kontakter skapas och uppehålls i Sveriges vardagskultur, får lätt ett intryck

av att svenskarna överhuvudtaget är ointresserade av att komma i kontakt med främmande människor. Det är i grund och botten en felaktig föreställning. Det som tolkas som bristande intresse från svenskarnas sida kan dock bero på olikheter i beteendemönstret. Människor från medelhavsländerna t.ex., där stirrandet är ett mycket vanligt och närmast neutralt sätt att bemöta en främling, kan lätt missuppfatta svenskarnas kontaktmönster. Greker i Sverige kan beklaga sig över att svenskarna är kalla och ointresserade, eftersom de aldrig tittar på dem. Fysisk beröring såsom handtryckning, som på nära håll söderut är närmast ett obligatoriskt vänlighetstecken, förekommer sällan i Sverige. I Nordvästeuropa och Nordamerika finns bl.a. en norm som förbjuder män att vidröra varandra, vilket däremot i Sydeuropa är ett vanligt sätt att visa vänskap. Jag nämner dessa s.k. icke verbala uttrycksmedel som ett belysande och lättregistrerat exempel på hur sätt att etablera kontakt mellan individer av samliga människor grundligt kan missförstås.

Ett återkommande ämne, som de flesta invandrare har synpunkter på, är den anorlunda synen på manligt och kvinnligt i Sverige. Den svenske mannen uppfattas ofta som feminin, medan kvinnornas självständighet däremot upplevs mera positivt än problematiskt. Inom de flesta invandrar-kulturer är familjens (inte sällan storfamiljens) roll olik den svenska genom att familjen har flera befogenheter som i Sverige undan för undan har övertagits av samhällets olika organ. Ett sådant område är t.ex. omhändertagandet av den äldre generationen. Att Sverige behandlar sina gamla illa är ett återkommande diskussionsämne bland folk med främmande ursprung. Mot bakgrunden av detta kan man lättare förstå varför många invandrare helst vill flytta tillbaka till sitt hemland när deras aktiva förvärvsliv har avslutats.

Det finns många olika situationer i det svenska samhället som människor med främmande ursprung har begränsade förutsättningar att hantera. Hit hör den ovan

Vid mitten av 1970-talet kom några tiotal ugandier till Råslätt vid Jönköping. Ungefär hälften av dem är muslimer och den andra hälften tillhör hinduismen. Bildens ugandier är muslim, han har tillhört en privilegierad grupp i Uganda. Sedan 1975 lever han i ett modernt bostadsområde med sin fru. Religionen intar en central ställning i hans dagliga pensionärstillvaro och han tillbringar en stor del av dagen med bönläsning. Framför sig har han ett fat med sädeskorn och han läser en bön för varje korn genom att flytta dessa från fatets ena halva till dess andra. Även barnen lever efter koranens föreskrifter, och år 1977 företog de en resa till Mecka. Foto Ann Marie Claesson, Jönköpings läns museum.

Hinduiskt hemaltare hos en ung familj från Uganda i Råslätt. I Uganda tillhörde de den högsta kasten och var välbärgade. I Sverige är båda makarna kontorsanställda. Religionens föreskrifter åtföljs noga av kvinnorna, som sköter hemaltaret och läser bön regelbundet. I motsats till männen varken dricker eller röker kvinnorna. Foto Ann Marie Claesson, Jönköpings läns museum.

nämnda frågeställningen, nämligen att klara sig, eller låta sig klaras. Detta hänger delvis samman med framtidsplaneringen, som här i landet sker på ett annat sätt än folk utifrån är vana vid. Genom att de flesta invandrare kommer från länder med instabila ekonomiska och sociala förhållanden är de till en början främmande inför en mentalitet som bygger på långsiktiga strategier. Många som kommer till Sverige lär sig efter hand att de inte gärna får lägga sig i saker som inte direkt angår dem själva. I de flesta av invandrarnas hemländer förekommer olika former av spontan kontroll av vissa uppenbara missförhållanden. Ett vanligt exempel på detta är att försvara folk som blir utsatta för våld på offentliga ställen.

Det förekommer givetvis en betygsättning av svenskarna även i allmänhet med både positiva och negativa förtecken. De vanligaste drag man omtalar är bortskämdhet och gnällighet: svenskarna klagar över petitesser och talar om "katastrofer" och "chock" i de mest skilda sammanhang. Inte heller är det ovanligt att man anser Sverige som en missriktad demokrati, en sorts "massans diktatur". Å andra sidan sätter de flesta invandrare stort värde på den individuella friheten, toleransen mot avvikelse, de sociala och mänskliga rättigheterna som landet står för. Svenskarnas pålitlighet, öppenhet och vänlighet anses som grundläggande positiva egenskaper.

Invandrarna har olika inkörsportar in i det svenska samhället. Inom yrkeslivet kommer alla i kontakt med individer och institutioner, medan en del genom ingifte kan komma betydligt djupare in i landets vardagskultur. Kontakter inom arbetslivet liksom i officiella och halvofficiella sammanhang sköter man i regel friktionsfritt. Steget därifrån till en total kontaktyta bestående av mindre gruppbildningar, i vilka även den nyförvärvade slakten ingår, är svårare att ta, såvida man inte helt tillägnat sig den svenska vardagskulturens alla koder och nyanser. Vardagen klarar man bättre än helg och högtid, då frustrationen kan bli stor. En hitflyttad engelsman med

flera års vistelse i landet bakom sig har formulerat problemet på följande sätt: "Det är inget fel på den svenska julen. Det som var fel var att jag utan diskussion också förväntades vilja ha och tycka om den... jularna hemma i min familj har alltid varit fattiga på saker, men rika på omtanke."

Synen på invandrarna

Hur ser värdlandet på sina invandrare? Även detta sker enligt samma grundläggande mänskliga mekanismer som de som styr invandrarens syn på Sverige och svenskarna.

Parallellt med att Sverige, efter ett långt uppehåll under 1800- och 1900-talet, åter har förvandlats till ett invandrarland, har i landet utvecklats en utlandsorienterad turism, som berör en stor del av Sveriges befolkning. Man har föreställt sig att de under semesterresor förvärvade insikterna om andra länders situation, i synnerhet då resorna gått till de länder varifrån invandrarna kommer, skulle vara en bidragande faktor till förståelsen av invandrarnas olika problem. Det har emellertid visat sig att dessa relativt korta turistresor inte har resulterat i några större kunskaper om människors villkor i respektive länder. Turistande svenskar har knappast möjligheter att se bakom turistfasaderna eller att ta kontakt med människorna. Samma sak gäller för svenska kolonier i Spanien och Grekland.

De svenskar som har djupare historiska insikter om sin egen kultur har också lättare att sätta sig in i skeenden som pågår i andra kulturer. För några få generationer sedan var Sverige ett agrarland med bygdekulturer och därav följande isolering. "Ännu i min barndom på fyrtioalet", skriver författaren Anderz Harning, "förekom urladdningar till och med emellan småsamhällen. Jag är född vid hälsingekusten i ett typiskt litet sågverkssamhälle som etablerades över en natt i mitten av 1800-talet, och vi betraktade inlandingarna från de gamla bondbyarna en mil inåt landet som andra klassens medborgare. De var helt en-

kelt inte människor, de kunde inte simma och de luktade lagård". Norrlänningar som hamnar i mellersta och södra Sverige känner sig ibland som invandrare i sitt eget land.

Det är sannolikt att en stor kategori av den svenska befolkningen under de två senaste årtiondena har ändrat attityd mot invandrarna, från intolerans mot mera förståelse. Man har skaffat sig bättre underlag för förståelse, men även invandrapolitiken har gjort sitt genom att avsätta spår i lagar och förordningar. Det kan dock i vissa fall vara svårt att få reda på människors uppriktiga uppfattning om invandrare; det går inte att idag vara direkt negativ, då det ju strider mot den officiella uppfattningen. Därför kommer negativa attityder fram på omvägar genom omsvep på ett eller annat sätt.

Det kan vara barnen som avspeglar och kanaliserar sina föräldrars mening om deras hållning mot invandrarna. Barn kan dessutom vara ganska fördomsfulla. Daghemsbarnen t.ex. kan, trots olika grad av kontakter med invandrare, vara starkt negativa mot sina invandrarkamrater. Samma tendens kan man iakttaga bland större barn, i årskurs 5 och uppåt, som beskyller

invandrarbarn för att besitta negativa egenskaper, vilket barnen verbaliserar i grova ordalag, t.ex. att invandrarna är misstänksamma, lata, dumma, skrytsamma m.m. Vad som är förvånande är att elever, som under lång tid utsatts för skolans påverkan, reagerar på det sättet och avslöjar så stark antipati mot sina medmänniskor.

Bland de mera onyanserade uppfattningarna om invandrarna intar i regel schablonföreställningarna en framskjuten plats. Så t.ex. att sverigefinnarna är flitiga som arbetstagare, men spritälskande, dumdriftiga och grälsjuka. Många svenskar tror idag att Finland är att likna vid ett undernärt krigsbarn och ser på Finland som en blandning av vinterkriget, inbördeskriget, Kekkonen, en splittrad inrikespolitik och en arbetsmarknad som hotas av konflikter. Om en annan invandragrupp, assyrierna, säger färiska rapporter att de vanligaste uppfattningarna om och anklagelserna mot dem är att de orenar i trappuppgångar och hissar, de får massor av pengar från "det sociala", de trängs och de skriker på sitt obegripliga språk och de hänger efter svenska flickor. De turkar som rakar sig på huvudet gör det för att de får loppor.

Försäljning av frukt på torget i Södertälje. Assyriernas höga fruktkonsumtion gav upphov till ryktet att invandrarna får "fruktbidrag från det sociala". Foto Kerstin Bergdahl, Torekällbergets museum, Södertälje.

Invandringen från utlandet svarade för en mycket stor del av folkökningen mellan 1940- och 1970-talen. Teckning Ludvig Jonsson. Efter Ny i Sverige, årg. 7, nr 2, april 1978.

– dock överväger de ofördelaktiga. Det är kännetecknande för dessa generaliseringar eller stereotyper, att de alltid skapas på basis av egna normer och levnadssätt: man jämför i generaliseringarna det främmande med det som man själv uppfattar som normalt och därigenom riktigt. Här har vi gro-grunden för fördomar. Det viktiga med fördomarna är att de talar mindre om de människor fördomarna gäller och mer om dem som skapar och förmedlar dem.

Det berättas numera en hel del historier, vitsar och rykten om hitflyttade etniska grupper, mest om finnar. Berättarna är oftast skolbarn, men historierna är omtyckta även i de vuxnas värld. Människor som här framställs är dumma, naiva och enfal-diga. Enligt ryktena är t.ex. finnar oför-mögna att anpassa sig till olika modernite-ter i svenska lägenheter, de använder bad-karet när de slaktar grisar, inrättar bastu i köket m.m. Det är inte innehållet som är intressant utan själva betydelsen av rykten och vitsar för skaparen/berättaren. I ett samhälle som det svenska, där en negativ inställning till invandrarna i det närmaste är tabulagd och bekämpas, kan det vara svårt att få ett öppet svar om människornas uppfattning om andra kulturer. Många som tillfrågas försöker dölja sin antipati. Vitsar och rykten fyller således en kanalisering-sfunktion: man uttalar sin mening i förtäckta ordalag.

Invandringen i helhetsperspektiv

Majoriteten av Sveriges befolkning har dock en vida mer nyanserad syn på invand-rarna genom direkta kontakter med olika representanter för den tysta delkulturen som de flesta invandrare tillhör, och som man sällan får läsa eller höra om. Därför är de flesta människor idag medvetna om vil-

Assyriernas stora frukt- och grönsaksinköp på torget på lördagarna gav underlag för tillkomsten av ryktet bland södertäljebor att de får särskilt "fruktbidrag" från det sociala.

Generaliseringar av egenskaper hos andra nationaliteter och etniska grupper har en långvarig tradition bakom sig, och ännu i våra dagar har de stor livaktighet, och t.o.m. nya sådana skapas. Dessa generalise-ringar kan vara både positiva och negativa

*Assyrisk folkdansgrupp på en fritidsgård i Råslätt. Gruppen improviserar.
Foto Ann Marie Claesson, Jönköpings läns museum.*

ken betydelse invandring och migration har för landets historia. Kulturkollisionerna och de nya hittransporterade kulturvärdena gör att fler människor blir medvetna och öppna för nya idéer och en annan tankevärld. Erfarenheter och kunskaper tillförs Sverige. Det är vid det här laget allmänt känt att invandringen var en av de viktigaste bidragande faktorerna vid uppbyggandet av efterkrigstidens svenska välstånd. Ett gemensamt drag i invandringen är dess expansivitet både vad nativitet och kulturaktivitet beträffar. Ur demografiskt perspektiv förefaller invandringen vara en garanti för att landets befolkningstal skall hålla sig i balans.

Ser man på kulturen ur historiskt perspektiv finner man att praktiskt taget hela det svenska kulturlivet bygger på inflytan-

de utifrån. Även dagens samhälle får på ett påtagligt sätt kännning av de kulturinslag som kommer från invandrarkällor. Om man kartlägger invandrarnas kulturaktiviteter, både de enskilda (författare, konstnärer) och de som utövas i organiserade former, får man klart för sig att dessa insatser är avsevärda. Denna livaktighet beror dels på den höga andelen intellektuella (hos greker, polacker, ungrare, sydamerikanare m.fl.) dels på det nyvaknade intresset hos t.ex. turkiska, jugoslaviska och grekiska f.d. landsortsbor att gemensamt bedriva någon aktivitet som stärker deras självkänsla. Här i Sverige är dessa grupper mycket mer aktiva än de någonsin varit i hemlandet. I den främmande miljön har de ett starkt behov av att vara tillsammans, att skapa någonting som gör tillvaron meningsfull. De aktiviteter

Den kurdiska musik- och dansgruppen "Röda berget". Medlemmarna är bosatta i Uppsala. Foto Örjan Björkdal, Dagens Nyheter, genom Invandrarnas Kulturcentrum.

som då utövas i organiserade former har för det mesta anknytning till folklorismen, till traditionell landsbygdsfolklore. Den upplevs av många grupper som mycket viktig i syfte att bevara den etniska särställningen, samtidigt som utövandet av folkdanser, folksånger m.m. fungerar som ett effektivt botemedel mot hemlängtan och känsla av rotlöshet. En turkisk dans har olika betydelse beroende på var den framföres, i invandrarens hembygd eller här i Stockholm. Det är också viktigt att konstatera att invandrarnas dans- och sånggrupper har stimulerat även svenska grupper till aktivitet.

Det kan förefalla nästan otroligt att det i våra dagar finns en levande folkkultur närmast analog med den svenska för 100 år sedan. Samtidigt som man bemödar sig om att bevara den traditionella nationella kulturen med bygdeprägel skapas det sålunda i våra dagar folkkultur med bl.a. inslag från själva invandringen. Turkiska och grekiska sånger handlar om Stockholms centralstation och tåget, symbolen för resa, av-

stånd och hemlängtan. Bland de invandrade assyrierna växer det idag fram en ny etnisk identitet, beroende på varifrån man räknar sitt ursprung, antingen från de historiska assyrierna, som är besläktade med nestorianerna, eller från det arameiska folket. Båda parter försöker utforma en nationell identitet och förankra den i ett storslaget historiskt förflutet. Man letar efter etnisk-nationella identitetssymboler, den assyriska flaggan och den assyriska tjuren. Nya folkdräkter och folkdanser introduceras och lärs ut till entusiastiska ungdomar.

Det finns alltså i Sverige en nyvaknad folklig nationalism, uppblusen av de "nya svenskarna", vilken inte har direkt med sedvanlig nationalism att göra. Den är en slags folkens nationalism bortom kartans gränser och har till syfte att bevara, utveckla och förnya kulturell egenart. Att ta vara på denna egenart är idag en samhällsangelägenhet likaväl som att etablera ömsesidiga, äkta mänskliga relationer på olika nivåer med de människor vilka förvaltar de nya, vitaliserande kulturella värdena.

Referenser

- Allwood, J., Ickeverbaler kommunikation eller konsten att överföra information utan ord. *Invandrare och minoriteter* 1979:3, s. 16–24.
- Alpay, S., Turkar i Stockholm. En studie av invandrare, politik, samhälle. Stockholm 1980.
- Bagerstam, E., Ett mångkulturellt Europa. *Vårt nya land* 1975:3/4, s. 5–12.
- Björklund, U., Från ofärd till välfärd. En kristen minoritetsgrupps migration från Mellersta Östern till Sverige. *Expertgruppen för invandrarforskning. Rapport 14*. Stockholm 1980.
- Carlsson, S., Utlänningarnas roll i svensk kulturhistoria. *Vårt nya land* 1974:3, s. 12–22.
- Ehn, B. & Arnstberg, K.-O., Det osynliga arvet. Stockholm 1980.
- Eitinger, L., Immigranternas psykologiska problem. *Identitet och minoritet. Teori och politik i dagens Sverige*. Red. David Schwarz. Stockholm 1971, s. 132–163.
- Haavio-Mannila E., Finska invandrades familjeliv. *Invandrare och minoriteter* 1976: 5/6, s. 36–38.
- Haavio-Mannila, E., Invandarnas psykiska hälsa. *Invandrare och minoriteter* 1977:2, s. 52–56.
- Harning, A., Svensken – Europas byfåne. *Ny i Sverige* 1978:3, s. 2–6.
- Invandrarutredningen 3*. Invandrarna och minoriteterna. *Statens offentliga utredningar* 1974:69. Stockholm 1974.
- Järtelius, A. & M., Så blev mitt liv i Sverige. Stockholm 1978.
- Jaakkola, M., Gathörnsfinnar i Västerås. *Invandrare och minoriteter* 1976:3/4, s. 12–17.
- Laakonen, R., Finlandsbilden i svenska massmedia. *Invandrare och minoriteter* 1980:3, s. 28–32.
- Rauscher, N., Porträtt av Solveig. Intervju med en finlandssvensk invandrare. *Forskningsprojektet Migration mellan Finland och Sverige. Forskningsrapport 11*. Stockholm 1979.
- Skutnabb-Kangas, T., Gästarbetare eller invandrare – en jämförelse. *Tvåspråkighet. Föredrag från tredje nordiska tvåspråkighetssymposiet 4–5 juni 1980*. Umeå 1981.
- Svenning, C. & M., Daghemmen, jämlikheten och klassamhället. Lund 1980.
- Svenska Dagbladet* 6.4. 1981.
- Sveri, B., Utlänningars brottslighet. *Invandrare och minoriteter* 1981:1, s. 6–13.
- Szécsi, L., Folkloren – ett medel mot hemlängtan. *Ny i Sverige* 1979:1, s. 34–36.
- Trankell, A., Svenskarnas fördomar mot invandrare. *Invandrarproblem. Fem uppsatser om invandrar- och minoritetsproblem från IMFO-gruppen*. Stockholm 1975.
- Turunen, M., År dom annorlunda. Finsk barnuppföstran i Sverige. /Manuskript/. *Institutionen för tillämpad psykologi, Uppsala universitet*. Uppsala 1977.
- Utvandringen från Finland till Sverige genom tiderna*. [Utställningskatalog]. Red. Olavi Koi-vukangas. Åbo 1980.
- Velure, M., Kniv, sprit och sisu. En prelimiär rapport om stereotypisering av finnar i Sverige. *Forskningsprojektet Migrationen Finland–Sverige. Forskningsrapport 3*. Stockholm 1975.
- Ålund, A., Kulturmöte – kulturchock. *Sverige, minoriteterna och framtiden. Rapport från ett symposium i Göteborg 7–9 maj 1979*. Stockholm 1980, s. 112–146.

Summary

The path to citizenship

At the beginning of the 20th century 425 000 aliens were registered in Sweden, as well as 380 000 who had acquired Swedish citizenship. If the immigration forecast holds, Sweden will have around the year 2000 a population structure in which every fourth inhabitant is an immigrant. The modern immigration is an element in the overall picture of change through which Sweden is passing and which has great consequences for the Swedish society. The object of this paper is to collect and group certain facts

and thoughts relating to vital problems concerning immigration and immigrants and thereby to create an understanding of the way of life of a large group of people. The author has chosen to present certain mechanisms and processes which are considered to be of fundamental significance for immigrants on their way to complete citizenship.

The main categories of immigrants in Sweden are those seeking work and refuge. These groups have their special premises for success in the new

country. The different social affiliations of immigrants create great problems between those who come even from the same country (about 90 per cent of the immigrants are workers). But there are several common features which knit them together, one being that they live on the threshold between two cultures and that most immigrants undergo an identity crisis.

For an understanding of immigrant cultures one must be aware of the difficulties in adaptation to the new society through which every individual passes. The reactions of immigrants in the various stages of adaptation are of a special nature since they change in the course of the process. From the moment when a person first sets foot in his new country and until he has attained a kind of inner balance, many, often difficult years elapse. In the early stage there are no direct problems since, emotionally, the individual lives on in his home-country. Then follows the stage of confrontation when he is no longer sustained by the feeling of security he brings with him about his own culture's interpretation of the surrounding world.

He becomes irresolute and feels inadequate in most situations. The last stage of adaptation occurs when he can manage on his own and can both cooperate and compete in life's different situations. The pre-requisite for an immigrant to reach a stage of balance is that he learns a number of facts about the new country, about its people and its language.

The chief aim of immigrant culture is to succeed both socially and economically. As regards

work, several investigations show that there are no essential differences between Swedes and immigrants. Work, therefore, has a great significance for the life of many immigrants. Residential forms, on the other hand, differ markedly between immigrants and Swedes: the former's housing standard is lower, they have a long way to their work, and only seldom do they own a secondary residence. It is also generally recognized that immigrants' health, both physical and mental, is inferior to that of Swedes.

In families with a foreign origin there is no problem so fraught with conflict and so unamenable to compromise as the upbringing of children, which differs in several respects from the prevailing norms in Sweden. Children born in the home-country or those born to immigrant parents, the second generation, constitute a special risk group in the immigrant culture. These children take over from their parents a diffuse cultural role which leads to various disturbances.

The way in which immigrants look upon Swedes, and vice versa, follows roughly the same human mechanisms, important factors being the manner of their reception, the immigration policy, information via the mass media, and their own frames of reference. Those with a more profound insight into their own culture also find it easier to understand the course of events in other cultures. The majority of people in Sweden now have a more modulated view of immigrants and have changed from an attitude of intolerance to one of greater understanding.